

. Es ist ein theologisches Prinzip, dass „die Regel des Betens die Regel des Glaubens bestimmt“ (*legem credendi lex statuat supplicandi*)

Quintus Septimius Florens Tertullianus – *Rugăciunea, fortăreața a credinței*

Pr. prof. Constantin Pătuleanu

Tertulian s-a născut în jurul anului 160 în Cartagina, renumită prin școlile sale. Aici a studiat gramatica, literatura, filosofia, medicina și apoi dreptul. Și-a format o cultură aleasă, cunoscând bine latina și greaca. A avut o tinerețe dezordonată, trăind o vreme după regulile societății păgâne. A profesat o perioadă avocatura și oratoria. Tertulian s-a dovedit a fi o personalitate cu o fire aleasă, cu un simț dreptății înăscut și cu un curaj special, dovedit în neobosită luptă cu autoritățile împotriva persecuțiilor nedrepte ale creștinilor. El se va converti în jurul anului 195 la creștinism, constatând curajul și credința deosebită a creștinilor martirizați în timpul persecuțiilor lui Septimiu Sever (193-211). Prin convertirea lui Tertulian, creștinii au căpătat un apologet de excepție, căci el va lua imediat apărarea creștinilor nedreptățiți. După informația Fericitului Ieronim (*De uiris illustribus*, LIII), Tertulian a fost hirotonit preot în jurul anului 200. Opera lui Tertulian cuprinde 31 de lucrări pe care le-a scris între anii 197 și 212/14. Multe din lucrările sale s-au pierdut. După această dată nu mai știm nimic despre el. Anul trecerii la Domnul nu se cunoaște. Unii cercetători propun anul 220¹. Lucrările lui Tertulian au, în general, un caracter apologetic, dar el a abordat și unele teme care privesc viața creștină. Printre aceste scrieri se regăsește și tratatul *Despre rugăciune (De oratione)*.

Despre rugăciune (*De oratione*)²

I. Preliminarii.

1. Hristos aduce o nouă formă de rugăciune

Tratatul lui Tertulian *Despre rugăciune* reprezintă primul comentariu patristic la *Rugăciunea domnească*, scris între anii 200 și 206³. Tratatul are 29 de capitole și este împărțit în trei părți:

¹E. SCULZ-FLÜGEL; *Tertulian*, în: *Lexikon der Antiken Christlichen Literatur*, editori Sigmar Döpp und Wilhelm Geerlings, Editura Herder, Freiburg, Basel, Wien, 1999, p. 582.

² Tratatul *De oratione* al lui Tertulian nu a găsit un ecou foarte mare în literatura teologică românească. Primul care s-a ocupat de această lucrare a fost studentul DIMITRIE GR. POPESCU, care în anul 1908 a întocmit o lucrare de licență la Facultatea de Teologie din București cu titlul: *De oratione (Despre rugăciune) și De Testimonio Animae (Despre mărturia sufletului)*, de *Quintus Septimius Florens Tertullianus, traducere și studiu*, București, Tip. Universală, 1908; ZĂVOIANU CORNEL, „Despre Rugăciunea domnească la Tertulian și Sfântul Ciprian”, în: *Glasul Bisericii*, nr. 3-4, 1976, pp. 364-376; SORIN PETCU, „Rugăciunea domnească în cultul creștin și aplicarea ei în literatura patristică din primele trei secole”, în *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1974; Pr. prof. Dr. IOAN G. COMAN, *Patrologia*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, p. 445-450; Tratatul a fost tradus în limba română în colecția *Părinți și Scriitori Bisericești, Apologeți de limbă latină*, traducere de Prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, vol. 2, București, 1981, pp. 229-249.

1. O scurtă introducere; 2. comentariul la *Tatăl nostru*; 3. Îndrumări practice privind rugăciunea, cu o scurtă prezentare a rugăciunii ca jertfă spirituală. Comentariul se deschide cu o definiție hristologică. Astfel, Hristos este, în accepțiunea lui Tertulian, *Duhul lui Dumnezeu, Cuvântul lui Dumnezeu și rațiunea lui Dumnezeu (Dei spiritus et deisermo et deiratio)*⁴ sau cum remarcă, în continuare, autorul: *cuvântul rațiunii și rațiunea Cuvântului (sermorationis et ratiosermonis)*⁵. Acest Hristos a fixat ucenicilor noului legământ (*nouidisciplinonouitestiamenti*), adică creștinilor, o nouă formă de rugăciune (*novam orationis formam*): *întrucât trebuia să se pună un vin nou (nouumuinum) în burdufuri noi (nouamplagulam) și să se coasă un petec nou la un veșmânt nou (nououestimento)* (cf. *Matei* 9,16-17). Încă de la început Tertulian subliniază duhul înnoitor al mesajului Evangheliei lui Hristos care, fără să strice Legea, a schimbat și împlinit tot ce fusese mai înainte, circumciziunea, Legea veche și profeția, *prin aceasta desăvârșind înșăși credința*⁶. Reînnoirea s-a produs dinspre cele trupești, înspre cele duhovnicești (*omnia de carnalibus in spiritualiarenouauit*) prin *suprapunerea Evangheliei*.⁷ Această lucrare nu putea fi realizată decât prin intervenția *Duhului lui Dumnezeu sau a rațiunii lui Dumnezeu*, adică a Domnului Hristos.

2. Rugăciunea este cerească

³Unii autori consideră că lucrarea ar fi prima cateheză la *Tatăl nostru* și că se adresa în mod special catehumenilor, care trebuiau să învețe rugăciunea și s-o rostească în cadrul liturghiei baptismale; vezi A. HAMMAN, *Le notre Père dans la catéchèse des Pères de l'Eglise*, în *La Maison-Dieu*, 85, Ed. du Cerf., 1966, p. 42; Pe de altă parte, Pr. Sorin Petcu crede că ar fi vorba de o omilie adresată de Tertulian creștinilor în cadrul unei adunări de cult, întrucât folosește cuvântul *benedicti*; SORIN PETCU, „Rugăciunea domnească în cultul creștin și aplicarea ei în literatura patristică din primele trei secole”, în *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1974, p.71; Pr. Vasile Vlad, înclină și el să creadă că ar fi, în fapt, o omilie, argumentând prin cele afirmate de Tertulian în capitolele XVIII și XIX, unde se vorbește de sărutarea păcii și despre privegherea necesară celor care se împărtășesc. Pe bună dreptate, spune părintele, că pe atunci funcționa disciplina arcana, în virtutea căreia nu li se vorbea catehumenilor despre tainele Bisericii și despre *elementele Liturghiei euharistice*, iar *sărutul păcii și împărtășirea țineau de aceasta*. De altfel, catehumenii trebuiau să părăsească biserica la momentul începerii Liturghiei euharistice; vezi VASILE VLAD, *Comentariile patristice la Tatăl nostru în Biserica primelor cinci secole – Perspectivă morală*, Editura Emia, Hunedoara, 2005, p. 196; Credem însă că prin extensie *De oratione* pare un mic tratat catehetic, dar prin conținut poate fi încadrat și la genul omiletic.

⁴TERTULLIAN, *De oratione* I,1, Ed. T. R. Glover, în *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* (CSEL), vol. XX, p. 180 (http://data.perseus.org/catalog/urn:cts:latin_lit). Unii cercetători îl prezintă pe Tertulian ca fiind *exponentul tipic* al atitudinii ostile a creștinismului față de filosofie. Firavul echilibru dintre credință și filosofie, realizat de apologeți, va fi abandonat aproape total de Tertulian. Totuși el nu neagă faptul că există un acord între ceea ce spune filosofia și ce învață Evanghelia. Tertulian a fost ostil filosofiei păgâne în care vedea o amenințare la adresa creștinismului, pe care-l considera *meliorphilosophia*. În consecință, se poate spune că pentru Tertulian filosofia avea un rol pregătitor spre calea credinței. Mai mult, Moreschini crede că Tertulian a căutat *să găsească un acord între credință și filosofie, subordonând celei dintâi gândirea rațională*; vezi CLAUDIO MORESCHINI, *Istoria filosofiei patristice*, traducere de Alexandra Cheșcu, Mihai-Silviu Chirilă și Doina Cernica, Editura Polirom, Iași, 2009, pp. 176-180.

⁵Tertulian a fost acuzat nu numai de faptul că ar fi fost împotriva filosofiei, ci și de faptul că ar fi fost ostil gândirii raționale, plecând de la fraza *credibile est, quia ineptum est*. În fapt, spune Claudio Moreschini, Tertulian spune doar că rațiunea, adică gândirea discursivă, nu poate fi suficientă pentru cunoașterea lui Dumnezeu. Pentru aceasta e nevoie mai ales de mijloace supranaturale și de Scriptură; vezi MORESCHINI, *Istoria filosofiei patristice*, p. 180.

⁶TERTULLIAN, *Despre Rugăciune*, cap. I-XXIX, în: *Apologeți de Limbă Latină*, coll. Părinți și Scriitori Bisericești (PSB), vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 229.

⁷*Le Pater expliqué par les Pères*, présenté et traduit par ADALBERT HAMMAN, éditions franciscaines, Paris, 1961, p. 12.

Rugăciunea instituită de Hristos este formată din trei părți: din *cuvânt* (*ex sermone*), prin care vorbește; din *duh/spirit* (*ex spiritu*), prin care și manifestă puterea; din *rațiune* (*ex ratione*), prin care este învățată.⁸ El amintește că Sfântul Ioan Botezătorul și-a învățat ucenicii cum să se roage, dar nu știm prin ce cuvinte. Și nu știm acesta, întrucât cele pământești trebuiau să facă loc celor cerești, căci *cine este din pământ cele pământești vorbește și cine a venit din cer spune ceea ce a văzut* (Ioan 3, 31-32).

3. Gradele rugăciunii

Rugăciunea, în concepția lui Tertulian, cunoaște trei grade de înțelepciune (*caelestemsophiam*): 1. rugăciunea să fie făcută în secret (*secrete orandi*); 2. modestia credinței (*smerenia - modestiamfidei*); 3. „scurtimea” rugăciunii (*breuitasorationis*), care pentru Tertulian reprezintă *al treilea grad de înțelepciune (tertiumsophiaegradum)*⁹. Altfel spus, pe cât de *restrânsă în cuvinte* trebuie să fie rugăciunea, pe atât de *cuprinzătoare în sens*. Îndatoririle proprii ale rugăciunii sunt nu numai *adorarea lui Dumnezeu și cererea omului*, ci și *tot cuvântul Domnului*, adică *toată amintirea și învățătura lui*, întrucât rugăciunea cuprinde în fapt prescurtarea întregii Evanghelii (*in orationebreuiariumtotiuseuangelii comprehendatur*).¹⁰

II. Comentariul la Rugăciunea domnească (capitolele II-VIII)

⁸TERTULIAN, *De oratione*I,1. Tertulian concepe pe Fiul lui Dumnezeu ca raționalitate perfectă și, inspirat de greci, îl numește pe acesta *Logos*. El explică în *Apologeticum* 21, 9 natura Logosului: *Am spus că Dumnezeu a creat tot universal acesta prin cuvânt, rațiunea și puterea sa (Iam ediximus deum uniuersitatem hanc mundi uerbo et ratione et uirtutem olitum. Apud uestros quoque sapientes λόγος, id est sermonem atque rationem, constat artificem uideri uniuersitatis)*. În capitolul 21, 11 Tertulian subliniază deoființimea Fiului, Unul-Născut, cu Dumnezeu Tatăl: *Dar și noi atribuim cuvântului, rațiunii și puterii, prin care am spus că Dumnezeu a alcătuit toate, o substanță proprie, spiritul în care se cuprind: Cuvântul, când el poruncește, rațiunea când rânduiește, puterea când împlinește toate. Spunem că acest spirit a purces de la Dumnezeu și, ca Unul-Născut din ceea ce a purces, întru aceasta s-a numit Fiul al lui Dumnezeu și Dumnezeu însuși din cauza unității de substanță (Hunc ex deo prolatum didicimus et prolatione generatum et idcirco filiul dei et deum dictum ex unitate substantiae)*. Tertulian compară unitatea dintre Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul cu modul în care raza izvorăște din soare, fiind partea soarelui întreg, *deoarece soarele va rămâne în rază ca una ce a purces din el, la fel și substanța nu sedes parte, ci se întinde, ca lumina născută din lumină (Ita de spiritu spiritus et de deo deus ut lumen de lumine accensum)*. El continuă afirmând că *Materia creatoare* (probabil a vrut să spună dumnezeirea creatoare) *rămâne veșnic întreagă, izvor nesecat, deși de la ea purced atâtea alte izvoare (Manet integra et indefectamateria matrix, etsi plures inde traduces qualitatismutueris)*. Astfel și *ceea ce a purces de la Dumnezeu este Dumnezeu și Fiul al Lui Dumnezeu, amândoi fiind Unul și Același (ita et quod de deo profectum est, deus est dei filius et unusambo)*. Traducătorul redă verbul *profectum est* prin a purces, dar sensul verbului *proficiscor, proficisci, profectus sum* are sensul de a începe, a porni, a proveni, a-și avea originea (Gh. Guțu, *Dicționarul limbii latine*, p. 979). E de preferat unul dintre aceste sensuri pentru a diferenția în teologie nașterea Fiului de purcederea Duhului, după cum se vede și din următoarea frază: *Astfel, spiritul născut din spirit și Dumnezeu din Dumnezeu se deosebește prin măsură, prin rang, iar nu prin esență, și a pornit din izvorul său fără a se fi rupt din el pentru totdeauna (Ita et de spiritu spiritus et de deo deus modulo alternum numerum, gradu non statufecit. Et a matrice non recessit sed excessit)*. Prin urmare, din această rază a lui Dumnezeu, cum mereu s-a prezis mai înainte, pogorându-se într-o fecioară și zămislindu-se în sânul ei, a luat ființă omul împreună cu Dumnezeu. Carnea unită cu spiritul se hrănește, crește, vorbește, învață, lucrează și asupra lui Hristos (*Iste igitur dei radius, ut retro semper praedicabatur, delapsus in uirginem quandam et in utero eius caro figuratus nascitur hominem deo mixtus. Caro spiritu in structura nutritur, adolescit, adfatur, docet, operatur et Christus est*); TERTULIAN, *Apologeticul* XXI, 10-14, PSB, vol. 3, p. 70; pentru latină vezi TERTULLIANUS, *Apologeticum* (<http://data.perseus.org/catalog/urn:cts:latinLit>), XXI, 10-13.

⁹TERTULLIANUS, *De oratione*I,1.

¹⁰TERTULLIANUS, *De oratione*I,1. Se vede aici accentul deosebit pus de Tertulian pe interferența dintre rugăciune și Sfânta Scriptură.

Rugăciunea *Tatăl nostru*¹¹ începe cu mărturisirea lui Dumnezeu (*testimoniodei*) și importanța credinței (*meritofidei*) cel întreit în persoane, subliniind totodată valoarea credinței ca temei al înfierii noastre: *Celor ce au crezut în El le-a dat puterea de a se numi fii ai lui Dumnezeu (Ioan 1,12)*. Când zicem *Tată*¹², subliniază Tertulian, îl numim pe Dumnezeu și, consecvent, este invocat și Fiul prin Tatăl, după cum mărturisește Scriptura: *Eu și Tatăl una suntem (Ioan 10,30)*. Pe de altă parte, Tertulian afirmă că nici *Biserica* nu este trecută cu vederea (*ne materquidem ecclesia praeteritur*), întrucât în *Tată* și în *Fiu* este recunoscută și mama (*in filio et patrematerrecognoscitur*)¹³ de care vorbește numele *Tatălui* și al *Fiului*, adică *Biserica*.

Cea de-a doua cerere se referă la sfințirea numelui lui Dumnezeu. Tertulian subliniază că până la venirea *Fiului* nimeni nu făcuse cunoscut numele de *Tată* dat lui Dumnezeu. Așadar, *Fiul* este cel care ne descoperă nouă numele *Tatălui* (*nobisreuelatum est in Filio*), cel care a venit în lume chiar în numele *Tatălui* (*ego uenit, inquit, in nomine patris*) sau și mai direct: *nomentum manifestauihominibus*. Deși noi știm că Dumnezeu este sfânt și sfânt este și

¹¹ Cercetătorii se întreabă dacă prin acest comentariu/cateheză la *Tatăl nostru* se poate spune că am avea și prima confirmare că în jurul anului 200 rugăciunea *Tatăl nostru* ar fi fost deja integrată în Liturghia euharistică. Confirmarea explicită a prezenței rugăciunii domnești în cadrul Liturghiei euharistice o avem la Sfântul Chiril al Ierusalimului, în cateheza a V-a mistagogică, intitulată: *Despre zidirea duhovnicească*. Se știe că Sfântul Chiril obișnuia să catehizeze el însuși pe cei chemați spre luminare, care primeau botezul chiar în ziua de Paști. După botez, Sfântul Chiril îi aduna pe cei botezați din nou în biserică și le ținea ultimele cinci cateheze numite mistagogice, vorbind despre Sfintele Taine (Botez, Mirungere și Euharistie). În cateheza a V-a, după ce episcopul le vorbea celor botezați despre elementele care compuneau Liturghia credincioșilor, insistând asupra epiclezei și momentul prefacerii Sfintelor Daruri în trupul și sângele Domnului, afirmă: „după acestea, zicem rugăciunea aceea pe care a dat-o Mântuitorul ucenicilor Lui. Cu conștiința curată numim pe Dumnezeu *Tată* și zicem: *Tatăl nostru care ești în ceruri; SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, Cateheze*, editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 362; *Didahia* ne arată că trebuia să ne rugăm de trei ori pe zi așa cum ne-a învățat Domnul în *Evanghelia Sa*, rostind *Tatăl nostru* (capitolul VIII). După acest îndemn urmează imediat prescripțiile cu privire la euharistie (capitolul IX). Dacă rugăciunea *Tatăl nostru* trebuia rostită de trei ori pe zi, nu înseamnă oare că ea trebuia rostită și în ziua în care creștinii se *adunau în duminica Domnului* pentru *frângerea pâinii*? (capitolul XIV); vezi *Învățătură a celor doisprezece Apostoli*, în: *Scrierile Părinților Apostolici* (PSB), vol. I. 29 și 31. Tertulian, în tratatul *De fuga in Persecutione*, numește rugăciunea - *legitima oratio* - pe considerentul că aceasta se rostea de către credincioși *cu mâinile ridicate* chiar în timpul Liturghiei (vezi QUINTISEPTIMIIFLORENTISTERTULLIANI, *Quaesupersuntomnia*, Editura Franciscus Oehler, Tomus I, Lipsiae, 1853, cap. II, p. 465); tot el spune că în rugăciunea *Tatăl nostru* *lămurim pe Hristos (Despre rugăciune XIV)*, dar și că *Tatăl nostru* *esterugăciunea care rezumă întreaga Evanghelie (Despre rugăciune I)*. Ultimul capitol din tratatul *De oratione* cuprinde și date despre *Rugăciunea domnească*. Tertulian spune că: *vechea rugăciune scăpa pe oameni de foc, de fiare, de foame și totuși nu-și primise forma de la Hristos*, atunci, insistă el, *cu cât mai lucrătoare este rugăciunea data de Hristos!* (*Despre rugăciune XXIX*). Robert Taft, în lucrarea sa *A history of the Liturgy of St. John Chrysostom*, abordează în capitolul III rugăciunea *Tatăl nostru* „The OurFather”. El arată că F. Augustin, în Epistola 149, 16, numește anaforaua – rugăciunea cu care se încheie orice Liturghie/adunare euharistică (*omnis ecclesia*). În textul englez cuvântul *church* trebuie înțeles cu semnificația de adunare, căci *Biserica este adunarea/comunitatea credincioșilor; thatalmosteverychurchnowconcludeswiththeLord’sPrayer(quamtotampetionem fere omnis ecclesia dominicaorationeconcludit)*.

¹² O analiză complexă a denumirii divinității ca *Tată* în diferite religii găsim la Dimitrie Coravu (Episcopul Damaschin), *Rugăciunea domnească. Studiu filologic, istorico-teologic*, Editura Episcopiei și Călărașilor Parenesis, București, 2016, p. 112 ș.u. Numirea lui Dumnezeu ca *Tată* cuprinde în sine și o mărturisire a credinței, căci termenul de *Tată* presupune pe cel de *Fiu*. Astfel, comentatorii rugăciunii *Tatăl nostru* au identificat textul ei anumite elemente de triadologie, după cum se vede și din textul de la nota 8: *Astfel și ceea ce a provine de la Dumnezeu este Dumnezeu și Fiul al Lui Dumnezeu, amândoi fiind Unul și Același (quod de deoprofectum est, deus est deifilius et unusambo)*.

¹³ TERTULLIANUS, *De oratione*, I. Patrologul I. G. Coman spune că *prin Tatăl și Fiul se recunoaște și Fecioara Maria, care reprezintă Biserica; Patrologie*, vol. 1, p. 445.

numele lui, totuși Îi cerem în Rugăciunea domnească să se sfințească (*id ergo ut sanctificetur postulamur*).

Încercând să lămurească acest cuvânt, Tertulian se întreabă: *Când nu este sfânt și sfințit prin sine însuși numele lui Dumnezeu, de vreme ce El prin Sine însuși sfințește pe ceilalți? Căruia alaiul de îngeri Îi cântă: Sfânt, Sfânt, Sfânt*¹⁴. De aceea, el cere creștinilor să învețe și să cânte acest imn ca viitori tovarăși ai îngerilor la slujba strălucirii viitoare. Cât privește cererea: *Sfințească-se numele Tău*”, Tertulian consideră că prin această cerere noi solicităm ca numele lui Dumnezeu să se sfințească în noi, care suntem în El, chiar și în vrăjmașii noștri¹⁵.

Prin cererea *Facă-se voia Ta în ceruri și pe pământ*, cerem ca voința Lui să se îndeplinească în noi toți (*et in omnibus petimus fieri uoluntatemeius*). Din perspectivă antropologică Tertulian a subliniat în lucrările sale¹⁶ că omul este făcut după chipul lui Dumnezeu, fiind alcătuit din trup și suflet. În *De oratione* Tertulian, întrebându-l în mod figurat cuvintele, ne îndeamnă ca în loc de *trup și suflet* (*carnis et spiritus*) să spunem că *suntem pământ și cer* (*nossumus caelum et terra*). Sensul rugăciunii, spune el, este același, adică *să se împlinescă în noi voința lui Dumnezeu pe pământ*, pentru ca astfel *să se poată îndeplini și în cer*. Prin aceasta cerem ca Dumnezeu să ne dea *substanța și puterea* voinței sale ca să ne mântuim și în cer și pe pământ, întrucât voința lui este mântuirea tuturor. La această voință suntem chemați și noi ca la un *model pe care să-l predicăm, să-l făptuim și să-l susținem până la moarte*. Pentru Tertulian cererea *Vie împărăția ta* se referă la același lucru ca și *Facă-se voia ta*. El se întreabă: *Dar când nu împărățește Dumnezeu?*¹⁷. Prin invocarea venirii împărăției dumnezeiești, creștinii nu se alătură celor care cer prelungirea în timp a lumii acesteia, de vreme ce împărăția lui Dumnezeu tinde, pentru cei care se roagă, la desființarea acestei lumii. Dorința creștinilor, în vremea persecuțiilor, era grabnica venire a împărăției lui Dumnezeu, văzând în aceasta iminenta lor eliberare de sub jugul martirajului la care erau supuși de către autorităților romane. *Pentru ea suferim*, subliniază apologetul Tertulian, *pentru ea, mai ales, ne rugăm* (*propter quod conflictamur, impotius quod oramus*)¹⁸.

Tertulian consideră că dacă până acum șirul cererilor s-a referit la câștigarea celor cerești, adică: invocarea numelui lui Dumnezeu, a voinței și a împărăției sale, de acum cererile se referă și la bunurile pământești. Însă tot el consideră că *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi* este o cerere care trebuie înțeleasă mai degrabă în plan spiritual, căci *Hristos este pâinea noastră* (*Christus enim panis noster est*)¹⁹. Tertulian subliniază aici trecerea dinspre trupești înspre cele spirituale, dinspre jertfele sângeroase veterotestamentare către sacrificiul

¹⁴TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 231. Tertulian subliniază aici faptul că numele lui Dumnezeu este sfânt prin sine însuși și că prin această realitate sfințește și pe ceilalți oameni. În Vechiul și Noul Testament, subliniază episcopul Damaschin, există mai multe texte care documentează că *sfințirea sau slăvirea numelui divin* este atributul lui Dumnezeu. Pe de altă parte, arată că slăvirea numelui lui Dumnezeu ține și de acțiunea oamenilor; vezi Dimitrie Coravu, *Rugăciunea domnească*, p. 158 ș.u.; Pr. Vasile Vlad, *Comentariile Patristice*, p. 201.

¹⁵... *alioquinquantum ad nostram petitionem, cum dicimus: sanctificetur nomen tuum, id petimus, ut sanctificetur in nobis, qui in illo sumus, simul et in ceteris, quos adhuc dei gratia expectat, ut et huic praecepto pareamus orando pro omnibus, etiam pro inimicis nostris. idoquesuspensa enuntiatione non dicentes, sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus;*¹⁵TERTULLIANUS, *De oratione*, III, 26-32.

¹⁶TERTULIAN, *Despre suflet*, cap. XXIII-XLI, în: PSB, vol. 3, p. 290 ș.u.

¹⁷TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 232.

¹⁸TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 232.

¹⁹ On interpretare interesantă a acestei cereri ne este oferită de JESÚS MANUEL SANTIAGO VAZQUEZ în studiul: *La petición «danos hoy nuestro pan de cada día» en Tertuliano*, Daniel Vigne (ed.), *Lire le Notre Père avec Les Pères*, editura Parole et Silence, Toulouse, 2009, pp. 79-101.

spiritual, euharistic, nou testamentar (*quamquam panem nostrum da nobis hodie spiritualiter potius intellegamus*). Astfel, rugăciunea devine hrană spirituală, așa cum arată și trimiterile la textele Scripturii: *Eu sunt pâinea vieții (Ioan 6,35) și Pâinea este cuvântul lui Dumnezeu Celui viu, care a coborât din cer (Ioan 6, 33)*. Tertulian subliniază că cerând pâinea spre ființă, cerem în fapt veșnicia lui Hristos prin nedespărțirea de trupul Lui²⁰. Pe de altă parte, prin cererea aceasta, rugăciunea recomandă să cerem pâine, întrucât ea singură e necesară creștinilor. Pâinea trebuie cerută astăzi, pentru a nu ne epuiza ființa cu grija zilei de mâine, de care se îngrijește Domnul.

În cererea anterioară noii, creștinii, am făcut apel la *puterea de dăruire a lui Dumnezeu*, pe când în cererea și ne iartă nouă greșelile noastre facem apel la *îngăduința și la puterea de iertare* ale lui Dumnezeu²¹. Domnul Hristos știe că El singur e fără de greșală, însă așteaptă de la noi mărturisirea greșelilor (*exomologesis est petitioueniae, quia qui petit ueniam, delictum confitetur*) și cererea de iertare, însoțită de pocăință, întrucât Dumnezeu nu dorește moartea păcătosului. Solicitarea iertării trebuie însoțită însă, din partea noastră, de acordarea iertării celor ce ne-au greșit. Mărturisim deci în fața Stăpânului că-i iertăm pe datornicii noștri (*Matei 18, 34 ș.u; Luca 6,37*).

Dar noi nu ne rugăm numai pentru iertarea greșelilor noastre, după cum ne arată următoarea cerere, ci ne rugăm și pentru *îndepărtarea cu totul de greșeli* prin solicitarea: *și nu ne duce pe noi în ispită*. Aceasta înseamnă, după Tertulian, că îl rugăm pe Dumnezeu să nu îngăduie nici măcar încercarea de a fi duși în greșală. Poziția lui Tertulian este clară cu privire la această cerere, căci el consideră că răutatea și slăbiciunea aparțin diavolului. Or, este clar că Dumnezeu nu ispitește pe nimeni, *ca și cum ori n-ar cunoaște credința cuiva, ori ar dori să cadă cineva în ispită (ne nos inducas in temptationem, id est, ne nos patiaris induci, abeoutique temptat)*²². Pentru Tertulian, chiar porunca dată de Dumnezeu lui Avraam de a-și sacrifica fiul, n-a fost o *ispitire a credinței lui*, ci mai degrabă *dovedirea ei* ca exemplu de dăruire și jertfelnicie, ca nimeni să nu aibă lucruri mai de preț decât pe Dumnezeu. Hristos Domnul fiind ispitit de diavolul a arătat cine este *autorul ispitei*. Ucenicilor, care se arătasera mai iubitori de somn decât de priveghere, în timp ce El Însuși se ruga în grădina Ghetsimani, le-a recomandat: *Rugați-vă să nu cădeți în ispită (Luca 22,46)*. Încheierea acestei cereri: *Ci ne izbăvește de cel rău*, spune Tertulian, este răspunsul care explică în mod limpede ce înseamnă cuvintele *nu ne duce în ispită*.

III. Rugăciunea urcată în cer

1. În capitolul al IX-lea, Tertulian conchide că Rugăciunea domnească cuprinde, într-o formă prescurtată, atât o serie de precepte evanghelice, precum: *Porunci ale profeților, predici ale Domnului, parabole*, cât și unele îndatoriri, anume: *Cinstirea lui Dumnezeu în Tatăl*,

²⁰ Santiago Vazquez merge mai departe și vorbește despre mîncarea din paradis (*El alimento en el Paradiso*), artând că Adam și Eva prin mîncarea din Pomul cunoștinței binelui și răului, aflat în mijlocul Raiului, credeau că vor putea ajunge la Pomul vieții, din care mîncând și-ar fi asigurat înveșnicirea, dar și-au atras de fapt moartea. În următorul capitol *El alimento al final de lostiempos*, Vazquez arată că la sfârșitul veacurilor va reapărea și Pomul vieții, citând *Apocalipsa 2,7; 22,2.14.19*; Vazquez, *La petición...*, pp. 89-91.

²¹ În tratatul *Despre pocăință* VII, 4, Tertulian dezvoltă învățătura sa despre iertare, arătând că nimeni nu trebuie să fie mai rău, doar pentru că Dumnezeu este bun și iertător;

²² Tertulian subliniază cu insistență că Domnul nu ispitește pe nimeni (*ceterum absit ut dominus temptare uideatur, quasi aut ignoret fidem cuiusque aut deicere*), TERTULLIANUS, *De oratione*, VIII, 12-15.

mărturisirea credinței în lume, cererea vieții în pâine, mărturisirea păcatelor în rugăciune, necazul ispitelor în cererea de ocrotire.²³

2. Pentru Tertulian este de mirare faptul că Dumnezeu Însuși ne-a învățat cum ar vrea El să fie rugat. Deci, rugăciunea, rânduită de Hristos, *rostită de gura sa divină și însuflețită de puterea lui, s-a urcat la cer, ca să arate Tatălui ce ne-a învățat Fiul*.²⁴

IV. Îndemnuri practice pentru rugăciune

1. Împăcarea cu fratele și pacea cu Dumnezeu ca stare de curăție interioară

Pentru ca rugăciunea noastră să fie ascultată, trebuie să împlinim preceptele lăsate de Domnul Hristos prin Evanghelia sa, căci *amintirea preceptelor ne așterne prin rugăciuni calea către cer (memoria praeceptorum uiamorationibus sternit ad caelum)*²⁵. Tertulian recomandă, așadar, ca înainte de a ne apropia de altarul lui Dumnezeu să ne împăcăm cu frații noștri, întrucât fără *pacea cu frații* nu putem ajunge la *pacea lui Dumnezeu*²⁶. Tertulian avertizează peste veacuri că mânia nu are ce căuta în sufletul celui care vrea să se roage: *mânia este interzisă de la început celui ce dorește să se roage (omnis ira ab initio interdicta sit nobis)*, ca nu cumva, fiind în rugăciune, *să mergem cu mânie la Tatăl (tum ne in uia orationis constituti ad patrem cum iraincedamus)*²⁷. Pe de altă parte, pentru Tertulian ar fi o *nesăbuiță să ne treacă ziua fără rugăciune*, sau să ne zădărniciim rugăciunea *stăruind în mânie*. Astfel, rugăciunea trebuie să fie liberă nu numai de orice mânie, ci în general de orice *tulburare sufletească*. Prin acesta: „Duhul Sfânt recunoaște pe cel curat de cel necurat, pe cel vesel de cel trist, pe cel liber de cel rob”²⁸.

2. Ridicarea mâinilor la rugăciune

Tertulian sesizează că unii creștini luau cu ei apă pentru orice rugăciune ca să-și spele mâinile. Și astfel se întrebă: „Care este rațiunea să mergi la rugăciune cu mâinile curate, dar cu sufletul murdar, când și mâinilor, spune el, le este necesară curățenia spirituală, ca să se înalțe nepătate de minciună, de crimă, de sălbăticie, de otrăvuri, de idolatrie, și de alte pete

²³... *ei honor in patre, fidei testimonium in nomine, oblatio obsequii in uoluntate, commemoratio spei in rengo, petitiouitate in pane, exomologesis debitorum in deprecatione, sollicitudo temptationum in postulatione tutelae*; TERTULLIANUS, *De oratione*, IX, 2-5.

²⁴TERTULLIAN, *Despre rugăciune*, p. 235. Pentru modul în care *Rugăciunea domnească* s-a impus în primele comunități creștine vezi: KARL-HEINRICH OSTMEYER, *Gündefür seine Durchsetzung als Urgebetder Christenheit*, Cambridge University Press, 2004, pp. 320-336;

²⁵ Chiar dacă tratatul *De oratione* al lui Tertulian este cea mai veche exegeză a rugăciunii *Tatăl nostru*, el oferă credincioșilor o serie de indicații și precepte privind practicile creștine, precum și a modului în care se făceau rugăciunile; vezi CLAUDIO MORESCHINI și ENRICO NORELLI, *Istoria Literaturii creștine vechi grecești și latine*, traducere de Hanibal Stănciulescu și Gabriela Sauciuc, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 374.

²⁶ *quorum praecipuum est, ne prius ascendamus ad altare dei, quam, si quid discordiae uel offensae cum fratribus contraxerimus, resoluamus. Quale est enim ad pacem dei accedere sine pace? ad remissionem debitorum cum retentione?*; TERTULLIANUS, *De oratione*, XI, 18-21.

²⁷TERTULLIAN, *Despre rugăciune*, p. 236. Părintele I.G. Coman, comentând acest pasaj, consideră că nu ajunge la pacea cu Dumnezeu fără o pace socială, fără iertare. Totuși, afirmă că mânia nu ar fi cu desăvârșire interzisă. Deși Tertulian este clar împotriva oricărei mâni, mai ales, când e vorba de rugăciune; vezi IOAN. G. COMAN, *Patrologie*, vol. 1, p. 447.

²⁸TERTULLIAN, *Despre rugăciune*, p. 236.

care, concepute cu spiritul, se îndeplinesc prin acțiunea mâinilor”²⁹. În urma cercetărilor făcute, el a descoperit că obiceiul acesta amintește de faptul că Pilat s-a spălat pe mâini când l-a predat pe Hristos. Noi însă, zice Tertulian, nu trebuie să-l imităm pe acela, întrucât noi îl adorăm pe Domnul. De altfel, spune el, noi ne spălăm mâinile așa cum ne impune nevoia zilnică și cerințele vieții obișnuite. În rest, creștinii au mâinile curate, fiindcă le-au spălat (prin Botez), odată cu tot corpul, în Hristos. Prin urmare creștinii trebuie să ridice mâinile la rugăciune și chiar să le întindă în felul pătimirii Domnului, mărturisindu-L pe Hristos.

3. Modestie și umilință în rugăciune

Tertulian constatare că unii creștini se așezau jos imediat după rugăciune, considerând aceasta ca o practică recomandată de *Păstorul lui Herma*. El consideră această practică lipsă de respect: „Căci dacă este ireverențios să stai așezat în fața celui pe care-l respecti foarte mult, sau să stai cu spatele la el, oare nu este cu atât mai mult un sacrilegiu să șezi înaintea lui Dumnezeu Celui viu, în fața căruia și îngerii stau în picioare la rugăciune?”. El recomandă ca în fața lui Dumnezeu să stăm cu modestie și umilință (*cum modestia et humilitate*), cu mâinile ridicate, nu exagerat și ostentativ, ci măsurat și cuviincios, fără să ne înălțăm cu aroganță privirile, precum fariseul, ci precum vameșul *care se ruga nu prin cuvinte, ci prin ținută*³⁰. O altă recomandare este aceea de a ne ruga cu voce potrivită ca *să fie stăpânite și sunetele vocii*, căci rugăciunea nu este ascultată după tăria glasului. Dumnezeu nu ascultă glasul, ci inima, pe care o și vede³¹. Aici Tertulian se folosește de dictonul oracolului din Delfi: *Îl înțeleg pe cel mut și nu-l aud pe cel care vorbește*³².

4. Sărutarea păcii în timpul rugăciunii

După cum se cunoaște înainte de rostirea crezului în cadrul Sfintei Liturghii, creștinii își dau sărutarea păcii. În tratatul despre rugăciune al lui Tertulian avem o deplină mărturie a acestui obicei înaintea anului 200. Se înfiripase însă între timp un alt obicei, pe care Tertulian îl condamnă, anume: creștinii care posteau, după ce-și făceau rugăciunea, se sustrăgeau de la *sărutarea împăcării cu frații*, care reprezenta o *întărire a rugăciunii*, având drept scuză faptul că postesc. Or, în concepția lui Tertulian această *pace cu frații* ar trebui manifestată mai ales atunci *când se înalță mai solemn rugăciunea slujitorului*, pentru ca pacea pe care au primit-o slujitorii s-o transmită și fraților care participă la slujbă³³. Astfel Tertulian se întreabă: „Ce rugăciune este întreagă, dacă este lipsită de sărutarea cea sfântă? Pe cine-l împiedică pacea să-și facă datoria către Domnul? Ce fel de sacrificiu este cel de la care se pleacă fără pace?”³⁴

²⁹TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p.236. Sfântul Chiril al Ierusalimului (313-386 d.Hr.) amintește în lucrarea sa *Cateheze* că diaconul toarnă apă preotului liturghisitor și celorlalți preoți care stau în jurul *altarului lui Dumnezeu* ca să se spele pe mâini. Credincioșii practicanți știu și ei că, atunci când slujește arhiereul, diaconul îi toarnă apă pe mâini la începutul slujbei, înainte de ieșirea cu Sfintele daruri, precum și înainte de împărțire. Preoții se spală pe mâini, în altar, în aceleași momente, însă imediat după îmbrăcarea veșmintelor spun și rugăciunea spălării mâinilor. Spălarea mâinilor în cadrul Sfintei Liturghii țintește mai degrabă spre curăția spirituală, decât spre curăția fizică; vezi IOAN G. COMAN, *Patrologie*, vol. 1, p. 447.

³⁰TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 238.

³¹*sonoetiamuocissubiectosesseoportet, aut quantisarteriis opus est, si pro sonoaudiamur? deusautem non uocis, sedcordis auditor est, sicutconspector*, TERTULLIANUS, *De oratione*, XVII, 1-5.

³²TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 238. Părintele Coman subliniază și el recomandarea ca rugăciunea să se facă cu modestie, cu glasul moderat, asemeena vameșului. O rugăciunea rostită cu voce tare, în cadrul slujbelor, ar purta deranja pe cei prezenți și ar face publice cererile formulate; vezi IOAN G. COMAN, *Patrologie*, vol. 1, p. 448.

³³TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 238.

³⁴TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p.239.

5. Priveghere și rugăciune

Practica privegherii intrase deja adânc în conștiința creștinilor în vremea lui Tertulian, după îndemnul Mântuitorului: *Privegheați și vă rugați (...)*. Totuși se pare că unii creștini considerau că după împărtășirea cu trupul Domnului, în cadrul Sfintei Liturghii, *privegherea* ar trebui să înceteze. Tertulian se întreabă și în acest caz, dacă Euharistia îl poate scuti de datorie pe cel devotat lui Dumnezeu, sau îl obligă și mai mult? El arată că *priveghere* vine din latinescul *vigilis*, termen preluat din disciplina militară și că nici *veselia* și nici *tristețea* nu conduc la desființarea în tabără a străji soldaților, ci dimpotrivă, *veselia* conduce la îndeplinirea mai cu plăcere a îndatoririlor, iar *tristețea* mai cu atenție³⁵.

6. Îmbrăcămintea și ținuta corporală în timpul rugăciunii

Tertulian mărturisește ca abordează cu sfială acest subiect, dar ca face acest lucru urmând *învățătura Apostolului*. Vorbind despre modestia îmbrăcămintei și a podoabelor, el citează în argumentarea sa pe Sfântul Apostol Petru, dar și pe Sfântul Apostol Pavel, care critică oarecum similar *luxul hainelor, trufia aurului și îngrijirea ușuratică a părului*³⁶.

7. Îngenunchierea la rugăciune

Îngenunchierea în timpul rugăciunii era o practică întemeiată în vremea lui Tertulian. Doar că existau unii creștinii, proveniți cel mai probabil dintre iudeii convertiți, care se abțineau să îngenuncheze la rugăciune în timpul sabatului. Din text reiese clar faptul că Tertulian recomandă ca de Învierea Domnului și de Rusalii să nu se îngenuncheze, căci: „trebuie să ne ferim nu numai de neînțelegeri, ci și de orice neliniște și activitate. La fel și în timpul Rusaliilor, care se sărbătoresc cu aceeași solemnitate și voie bună. Nimeni însă nu trebuie să șovăie să se prosterneze în fața lui Dumnezeu, măcar la prima rugăciune cu care începem ziua”³⁷. Prescripția însă pentru timpul posturilor și al privegherilor este că nicio rugăciune nu trebuie să se facă fără a sta în genunchi și fără celelalte forme de umilință.

8. Timpul rugăciunii

Recomandarea lui Tertulian cu privire la timpul rugăciunii este aceea de a ține seama de câteva ore din timpul zilei, consemnate și în Sfânta Scriptură: ceasurile trei, șase și nouă. Ca argumente arată mai întâi că Sfântul Duh s-a revărsat peste Apostoli în ceasul al treilea, Petru s-a rugat pe corabie în ceasul al șaselea, iar în ceasul al nouălea Petru și Ioan mergeau la templu ca să se roage. Tertulian crede, totodată, că dincolo de aceste momente clare de rugăciune, trebui instituită o *oarecare regulă, care să amintească de datoria rugăciunii*. Astfel, Tertulian recomandă „să nu ne rugăm mai puțin de trei ori, datori fiind celor trei: Tatălui, Fiului și Sfântului Duh”, cu precizarea că aici nu sunt socotite *rugăciunile obișnuite*, pe care suntem datori să le *facem la începutul zilei și al nopții*.

9. Rugăciunea ca jertfă spirituală în duh și adevăr

³⁵TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 239.

³⁶TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 239. În capitolul XV Tertulian critică faptul că unii creștini erau ispițiți să urmeze unele practici păgâne, care atunci când se rugau își dezbrăcau mantaua. El subliniază că gestul acesta nu ar fi fost îngăduit creștinilor, nefiind o practică apostolică. Părintele I. G. Coman subliniază că Tertulian nu precizează dacă e vorba de ținuta creștinilor, în general, sau și de ținuta preoților și că, în această perioadă de timp, nu se poate vorbi de obligativitatea costumului sacerdotal în timpul slujbelor; vezi IOAN G. COMAN, *Patrologie*, vol. 1, p. 447.

³⁷TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 243. IOAN G. COMAN, *Patrologie*, vol. 1, p. 447

Sensul și rolul rugăciunii pentru viața interioară a omului și pentru progresul lui spiritual a fost o preocupare în experiența și gândirea teologică a lui Tertulian, în pofida formației lui de excelent jurist, așa cum ni se revelează el mai ales în lucrarea sa *Apologeticum*. Tertulian anunțase încă de la începutul tratatului său că Hristos a adus o nouă formă de rugăciune, care desființează orice formalism al legii celei vechi. Astfel, pentru Tertulian rugăciunea este o *jertfă spirituală*, care desființează vechile jertfe (*Haec est enim hostia spiritualis quae pristina sacrificia deleuit*). El aduce în sprijinul său cuvintele adresate de Dumnezeu profetului: „Ce-mi folosește mulțimea sacrificiilor voastre? Sunt sătul de jertfele de berbeci și nu vreau grăsimea meilor nici sângele taurilor și al țapilor. Cine a cerut aceasta din mâinile voastre?”³⁸. Dumnezeu cere în Evanghelia *închinarea în duh și în adevăr* (*in spiritu et ueritate*), întrucât *Duh este Dumnezeu*, iar adoratorii trebuie să i se închine pe potrivă. Dumnezeu cere de la noi, ca rugându-ne în duh, *să sacrificăm în duh rugăciunea noastră*³⁹. Deci, Tertulian arată că rugăciunea este tot o jertfă, dar de un alt fel: „Această rugăciune, dăruită din toată inima, hrănită din credința noastră, îngrijită prin adevăr, întreagă prin nevinovăție, curată prin castitate, agapă înfrumusețată cu podoaba faptelor bune, această rugăciune suntem datori s-o înălțăm, între psalmi și imnuri, la altarul lui Dumnezeu, ea având darul de a dobândi toate pentru noi de la Dumnezeu”⁴⁰.

10. Puterea vindecătoare a rugăciunii

Tertulian arată cât de puternică și mare este rugăciunea adusă de Hristos, în comparație cu cea veche, care totuși putea scăpa pe oameni de foc, de fiare și de foame. Rugăciunii, făcute în duh și în adevăr, Dumnezeu nu-i va refuza nimic, spune Tertulian, căci *citim, auzim și vedem* cât de mare este puterea ei⁴¹. Cartaginezul subliniază faptul că rugăciunea nu lucrează fantasmagoric, întrucât ea *nu trimite pe înger cu apă în mijlocul flăcărilor, nu astupă gurile leilor și nici nu dă mâncare celor înfomețați*, dar, continuă Tertulian, rugăciunea *învăț să rabde pe cei ce pățimesc, adică pe cei prea sensibili și îndurerați*. Toate acestea se întâmplă tocmai ca omul să cunoască *poate dobândi de la Dumnezeu* prin credință, înțelegând, în același timp, de ce trebuie, câteodată, să și sufere pentru numele lui Dumnezeu⁴². Tertulian subliniază puterea rugăciunii de a îndepărta mânia lui Dumnezeu și în același timp de a *veghea pentru dușmani și de a se ruga pentru persecutori*. Rugăciunea creștină nu țintește către nimic rău, întrucât Dumnezeu i-a dat toată *puterea de a face binele*. Cu alte cuvinte, rugăciunea nu știe „decât să cheme înapoi de pe drumul morții sufletele celor decedați, să întărească pe cei slabi, să vindece pe cei bolnavi, să-i izbăvească pe cei apucați de demoni, să deschidă porțile închisorilor, să dezlege lanțurile celor nevinovați. Ea spală păcatele, alungă ispitele, potolește persecuțiile, mângâie pe cei deprimați, laudă pe cei mărinimoși, conduce pe cei ce călătoresc, liniștește valurile, îi înspăimântă pe tâlhari, hrănește pe cei săraci, îndrumă pe cei bogați, ridică pe cei căzuți, sprijină pe cei ce se poticnesc, îi susține pe cei în picioare”⁴³.

11. Concluzie. Rugăciunea – fortăreața credinței sau paza de zi și straja de noapte

³⁸TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 245.

³⁹*nossumus ueri adorantes et ueris sacerdotes, qui spiritu antesspiritus sacrificamus orationem hostiam deipropriam et acceptabilem, quam scilicet requisivit, quam sibi prospexit*; TERTULLIANUS, *De oratione*, XXVIII, 27-30.

⁴⁰TERTULIAN, *Despre rugăciune*, p. 245.

⁴¹*...legimus et audimus et cernimus quanta documenta efficaciae eius*; TERTULLIANUS, *De oratione*, XXIX, 6.

⁴²*...sed patiens et sentiens et dolens sufferentia instruit... ut sciat fides, quid a domino consequantur, intellegens quid pro domine patiat, TERTULLIANUS, De oratione, XXIX, 13-14.*

⁴³TERTULIAN, *Despre rugăciune*, 246

Rugăciunea este *fortăreața credinței*, este arma și lancea noastră de apărare împotriva vrăjmașului care ne pândește pretutindeni (*oratiomurus est fidei, arma et telanostraaduversushostem, quinosundinqueobseruat*)⁴⁴. De aceea să nu fim niciodată neînarmați. Să nu uităm că ea, rugăciunea, este pentru cel ce se roagă *paza de zi și straja de noapte (die stationis, noctaeuigiliae)*. În demersul nostru de a ne ruga, Tertulian ne întărește, arătând că nu suntem singuri în rugăciune. Cu noi *se roagă toți îngerii, se roagă toată creatura, se roagă turmele și fiarele, și-și pleacă genunchii, iar când ies din staule și din peșteri privesc cu fața neliniștită spre cer, tremurându-le răsuflarea, după obiceiul lor. Și păsările, când se trezesc dimineața, se înalță spre cer și în loc de mâini întind aripile în cruce și spun ceva ce pare a rugăciune*⁴⁵.

După Tertulian *toată creația pare că se roagă*, doar omul, prea temător de ce i s-ar putea întâmpla aici și acum, prea preocupat de grijile zilei de azi și de mâine, prea lacom în a strânge putere, avere și bani, prea egoist să se mai gândească și la celălalt, prea încrezător în propria-i judecată pentru a mai implora rațiunea lui Dumnezeu, a uitat să se mai roage. Omule, oricine ai fi, fă-ți timp să te rogi, căci rugăciunea, fiind *fortăreața credinței și paza de zi și straja de noapte*, este cea mai mare forță din univers!

Abstract

Tratatul *Despre rugăciune* a lui Tertulian a fost scris într-o vreme de mari tulburări pentru creștini. Se știe că secolul al III-lea a debutat cu persecuții violente împotriva Bisericii creștine, mai ales în Africa. Edictul din anul 197 al împăratului Septimiu Sever a vizat în mod special interzicerea misiunii Bisericii, fiind oprită orice formă de convertire la creștinim. Lucrările lui Tertulian au în general un caracter apologetic (Apologeticul a apărut chiar la începutul persecuției, în anul 197). Astfel că tratatul *Despre rugăciune* a lui Tertulian, scris între 200 și 206 a avut și rolul de a aduce oarecare mângâiere creștinilor din Africa supuși unor persecuții grave și nemiloase, rugăciunea fiind văzută de Tertulian ca „fortăreață a credinței” și „straja de zi și paza de noapte” sau ca „arma și lancea noastră de apărare împotriva vrăjmașului care ne pândește de pretutindeni”. Încă de la începutul tratatului se subliniază că Hristos este cel care ne aduce o nouă formă de rugăciune, contribuind astfel la desăvârșirea credinței. Duhul înnoitor al mesajului hristic se produce dinspre cele trupești, înspre cele duhovnicești și cerești. Urmează apoi un amplu comentariu asupra rugăciunii *Tatăl nostru*. Tertulian consideră că primele cereri din rugăciunea domnească se referă la dobândirea bunurilor cerești, adică: invocarea numelui lui Dumnezeu, a voinței și a împărăției sale. A doua parte a rugăciunii se referă la câștigarea bunurilor pământești: pâinea cea de toate zilele, iertarea și pacea cu semenii, ferirea de ispite. Urmează apoi unele sfaturi și îndemnuri practice cu privire la rugăciune. Dintre acestea remarcăm, împăcarea cu fratele și pacea cu Dumnezeu, ca stare de curăție interioară, rugăciunea ca jertfă spirituală în duh și adevăr, dar mai ales puterea de vindecare a rugăciunii. Tratatul *Despre rugăciune* al lui Tertulian trebuie văzut ca un îndemn la rugăciune neconținută, mai ales în vremuri de restriște, dar și ca o

⁴⁴TERTULLIANUS, *De oratione*, XXIX, 29-30.

⁴⁵*Orant etiam angeli omnes, orationis creatura, orant pecudes et ferae et genua declinant eregredientes et stabulis ac speluncis ad caelum non otioso ore suspiciuntuibrantesspiritumsuo more. Sed et aues mane exurgenteseriguntur ad caelum et alarumcrucem pro manibusexpandunt et dicuntaliquidquodorationideatur.*TERTULLIANUS, *De oratione*, XXIX, 4-10.

încurajarea în vremuri de ispită și încredere în puterea rugăciunii, întrucât cu noi se roagă îngerii și creația întreagă

Constantin Patuleanu profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București, Departamentul de Teologie Istorice, Biblică și Filologie.. Doctor al Universității Martin Luther Halle-Wittenberg (Halle 1999). Membru în comisa de dialog dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică din Germania. Expert formator în cadrul Proiectului European *Alege Școala!*. Domenii de cercetare: Patrologie și Literatură Patristică, Istorie Bisericească Universală; *studii importante: Die Begegnung zwischen der rumänischen Orthodoxie mit dem Protestantismus im 16.-20. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des bilateralen theologischen Dialogs zwischen der Rumänischen Orthodoxen Kirche und der Evangelischen Kirche in Deutschland (1979-1998)*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2000; *Documente Istorice I. Pietismul și relațiile punctuale cu Țările Române. Corespondența lui Gotthelf August Francke din Halle cu Pastorul Peter Closs din Cronstadt (Brașov)*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2003; *Documente Istorice II. Mișcarea herrnhutiană și legăturile cu Țările Române*, Editura Universitaria, Craiova, 2007; *Constantin Brâncoveanu li relațiile sale cu Europa veacului al XVIII-lea*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova 2006; *Sfântul Antonie cel Mare în spiritualitatea răsăriteană și apuseană. Date noi despre existența Sfintelor sale Moaște în lumina istoriografiei antice, medievale și moderne*, Editura Basilica, 2017. *Sfinții Părinți Despre Educație*, Editura Cuvântul Vieții, București 2015.